

به نام خدا

وزارت آموزش و پرورش

معاونت آموزش متوسطه

دفتر آموزش متوسطه نظری

دبیرخانه راهبری کشوری درس آمادگی دفاعی

مستقر در اداره کل آموزش و پرورش استان خوزستان

سال تحصیلی ۹۷ - ۱۳۹۶

عملیات فتح المبین

بازنویسی و گردآوری: فاطمه فتائی

عضو دبیرخانه راهبری کشوری درس آمادگی دفاعی

فروردین ماه ۱۳۹۷

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۴	مقدمه
۴	ملاحظات انتخاب منطقه عملیات
۷	جغرافیا و عوارض زمین منطقه و اهداف عملیات
۷	استعداد و آرایش دشمن
۹	چگونگی تأمین کمبود نیرو
۹	ایجاد انگیزه در بین رزمندگان
۱۰	استعداد خودی
۱۱	طرح مانور
۱۳	اقدامات دشمن قبل از آغاز عملیات
۱۳	تردید در اجرای عملیات
۱۵	شرح عملیات
۱۹	نتایج و ارزیابی دستاوردهای عملیات
۲۲	تقدیر امام خمینی(ره) از عملیات فتح المبین
۲۳	همکاری منافقین با رژیم بعثی عراق

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲۴	پیامدهای عملیات فتح المبین
۲۵	شورای عالی دفاع و چگونگی ادامه جنگ
۲۷	اخراج گروهی از مردم عراق
۲۷	تجهیز عراق به هواپیمای میگ ۲۵
۲۸	توسعه روابط ایران و سوریه
۲۹	قطع صدور نفت عراق از طریق سوریه
۳۰	کمک‌های اطلاعاتی آمریکا به عراق
۳۰	سفر هیئت میانجی سازمان کنفرانس اسلامی به تهران
۳۱	ایجاد روابط گرم به کره شمالی
۳۲	تکمیل آزادسازی خوزستان
۳۳	منابع

مقدمه

با پایان یافتن عملیات طریق القدس، طرح ریزی نهایی **سومین عملیات بزرگ ایران** در سال دوم جنگ، در دستور کار قرار گرفت. این عملیات در غرب شهر شوش تا مرز فکه و در منطقه یکی از مهم ترین محورهای تهاجم ارتش عراق برای تصرف خوزستان صورت گرفت.

ارتش عراق از زمان و مکان این عملیات با خبر بود بنابراین آنچه می توانست اطلاع ارتش عراق از منطقه عملیات را ناکام بگذارد، طرح و محورهای عملیاتی بود که با عدم پیش بینی آن از سوی دشمن، موجب غافلگیری یگان های ارتش بعثی گردد.

عملیات فتح المبین، سومین عملیات بزرگی بود که رزمندگان اسلام در سال دوم جنگ برای بیرون راندن قوای اشغال گر ارتش بعثی عراق از سرزمین های اشغالی در خوزستان، در شب دوم فروردین ماه سال ۱۳۶۱ انجام دادند. عملیات فتح المبین که نام آن بر اساس تفالی به قرآن از سوی فرمانده سپاه و آمدن سوره فتح، انتخاب گردید، پس از گذشت یک سال و نیم از آغاز تهاجم گسترده قوای صدام به خاک ایران، آغاز و به مدت حدود یک هفته با پیروزی قاطع قوای اسلام صورت پذیرفت.

ملاحظات انتخاب منطقه عملیات

از روز آغاز جنگ، منطقه پل نادری و سرزمین های غرب رودخانه کرخه و اراضی دشت عباس از مهمترین اولویت های ایران برای انجام عملیات بزرگ بود. با هماهنگی بیشتر سپاه و ارتش و نیز همکاری گسترده این دو سازمان به منظور انجام دو عملیات ثامن الائمه (ع) و طریق القدس، قوای ایران توانستند پیروزی های بزرگی را در آزادسازی بخش هایی از خاک کشور به دست آورند ولی هنوز دو منطقه مهم در استان خوزستان در تسلط و تصرف

دشمن باقی مانده بود؛ یکی منطقه غرب رودخانه کرخه تا مرز بین فکه و دهلران که به نام منطقه عملیاتی فتح‌المبین خوانده شد و دیگری سرزمین‌های جنوب غرب اهواز تا خرمشهر بود که به منطق عملیاتی بیت‌المقدس معروف گشت.

معمولاً برای انجام هر عملیاتی می‌بایستی به نکات و ملاحظات مهمی توجه می‌شد. این ملاحظات برای عملیات فتح‌المبین عبارت بودند از:

الف) تناسب وسعت منطقه عملیات با توان مورد نیاز برای تصرف آن

به‌منظور طرح‌ریزی هر عملیات، ابتدا امکان فراهم کردن یگان‌های قابل آزادسازی مورد بررسی قرار گرفته و سپس منطقه مناسب برای انجام عملیات به‌گونه‌ای انتخاب می‌گردید که بتوان نیروی مورد نیاز برای تصرف و تأمین آن منطقه را فراهم و بسیج نمود.

با مطالعات صورت‌گرفته مشخص شد که فضا و وسعت، عوارض جغرافیایی و نیز استعداد و گسترش ارتش عراق در منطقه عملیاتی غرب شوش، با توان رزمی آماده‌شده برای تهاجم به قوای دشمن تناسب دارد.

لازم به ذکر است که سپاه، پس از عملیات طریق‌القدس یگان‌های جدیدی را برای شرکت در این عملیات بوجود آورد و واحدهای جدیدی را در قالب تیپ‌های رزمی، سازماندهی نمود. یکی از این یگان‌ها، تیپ ۲۷ محمد رسول‌الله(ص) بود که با همت بزرگانی چون حاج احمد متوسلیان و شهید ابراهیم همت تشکیل گردید.

با توجه به ترکیب عمده قوای ایران که به جای تکیه بر قوای زرهی و مکانیزه از نیروی پیاده استفاده می‌کرد بنابراین عوارض و شکل زمین و نقاط ضعف دشمن در پوشاندن تمام فضای آن، امکان طرح‌ریزی عملیات را با تکیه بر نیروی پیاده فراهم می‌آورد. همچنین به دلیل حضور نیروهای اطلاعات عملیات از آغاز جنگ تحمیلی در منطقه شوش، پل نادری و نیز ارتفاعات تیشه‌کن و علی‌گره‌زد، وضعیت دشمن برای برنامه‌ریزان عملیات مشخص بوده و بنابراین طرح‌ریزی عملیات در این منطقه سریع‌تر انجام گرفت.

از سوی دیگر با انجام شناسایی‌های صورت‌گرفته و نیز کسب اطلاعات از طریق عکس‌های هوایی مشخص گردیده بود که امکان انهدام بخشی از توان رزمی ارتش عراق در این منطقه

وجود دارد و با طرح مانور تهیه شده و ابتکار عمل‌های تاکتیکی به کار گرفته شده از سوی یگان‌های رزمی، پیروزی و غلبه بر قوای دشمن میسر است.

ب) امکان پدافند مطمئن از منطقه تصرف شده پس از پایان عملیات با انجام هر عملیاتی خطوط پدافندی قبلی تغییر می‌کرد و رزمندگان می‌بایستی در خطوط دفاعی جدیدی به پدافند از منطقه تصرف شده می‌پرداختند بنابراین در انتخاب منطقه عملیاتی رسیدن به عوارض طبیعی که برای پدافند مناسب باشند و نیز کاهش طول خطوط پدافندی قبلی مورد توجه قرار می‌گرفت. بر این اساس مشخص گردید که چنانچه منطقه مورد نظر به تصرف رزمندگان اسلام در آن با تکیه بر عوارض زمین و با نیرویی نسبتاً کم، قابل دفاع و نگهداری می‌باشد. بر اساس طرح عملیاتی فتح‌المبین، رزمندگان اسلام به سلسله ارتفاعات عین‌خوش و برغازه می‌رسیدند که بر روی این ارتفاعات، می‌توانستند به راحتی پدافند نمایند. از سوی دیگر طول خطوط پدافندی جدید نیز به صورت قابل توجهی کاهش می‌یافت.

ج) امکان آزادسازی یگان‌های جدید به منظور ایجاد تمرکز قوا جهت انجام عملیات بعدی یکی از نکات مهم در طرح‌ریزی و انجام هر عملیاتی، آزادسازی یگان‌های مستقر در خطوط پدافندی و آماده کردن آن‌ها برای شرکت در عملیات‌های آینده بود. بر همین اساس انجام عملیات‌های ثامن‌الائمه (ع) و طریق‌القدس توانست بود ضمن آزادسازی بخش‌هایی از سرزمین ایران، بر تعداد یگان‌های آفندی جمهوری اسلامی ایران بیفزاید.

با بررسی‌های انجام شده مشخص گردید که اجرای عملیات در این منطقه، موجب آزادسازی برخی از یگان‌های پدافندی می‌گردد و در نتیجه استعداد‌های نیروهای خودی برای انجام عملیات بیت‌المقدس، افزایش می‌یابد و در نتیجه تمرکز قوای لازم برای اجرای عملیات فتح خرمشهر فراهم می‌شود.

لازم به ذکر است که به جز بخشی از واحدهای لشکر ۷۷ خراسان و نیز قرارگاه فجر سپاه، بقیه واحدها پس از اتمام این عملیات آزاد گردیده و عازم منطقه عملیاتی بیت‌المقدس گردیدند.

جغرافیا و عوارض زمین منطقه و اهداف عملیات

زمین منطقه عملیاتی فتح‌المبین از سه بخش کوهستانی، تپه‌ماهوری و دشت تشکیل شده بود. اختلاف ارتفاع بین این نقاط حدود ۲۲۰ متر بود. این منطقه از شمال به ارتفاعات سپتون و همچنین ارتفاعات ممله که در شمال عین‌خوش قرار داشت و از مشرق تا رودخانه کرخه و از جنوب نیز به صحرا تا دشت نی‌خزر و همچنین ارتفاعات میش‌داغ و تنگه رقابیه محدود می‌شد. در این منطقه دو جاده اصلی آسفالته و محور مواصلاتی وجود داشت که از داخل خاک عراق تا پل نادری امتداد می‌یافت. یکی جاده‌ای بود که مورد استفاده لشکر ۱۰ ارتش بعثی قرار داشت و از منطقه مرزی شریانی به عین‌خوش و از آنجا به دشت‌عباس و در نهایت به پل نادری می‌رسید و دیگری جاده‌ای بود که از مرز فکه آغاز و از شمال تنگه رقابیه به تپه‌های رادار و از آنجا به پل نادری ختم می‌شد.

هدف عملیات آزادسازی مناطق اشغالی در غرب شهرهای دزفول و منطقه غربی کرخه و تصرف ارتفاعات منطقه و رسیدن به مرز فکه بود. با توجه به حضور قوای دشمن در غرب رودخانه کرخه که تهدیدکننده جاده اهواز-اندیمشک که به‌عنوان گلوگاه استان خوزستان محسوب می‌شد، انجام عملیات در این منطقه و راندن دشمن به سمت مرز برای تدارک مطمئن عملیات بیت‌المقدس ضروری بود.

استعداد و آرایش دشمن

در سال دوم جنگ، ارتش بعثی عراق تمام جبهه‌های ۱۲۰۰ کیلومتری خود با ایران را با سازماندهی یگان‌های خود در چهار سپاه، اداره می‌کرد. منطقه عملیاتی فتح‌المبین تحت فرماندهی سپاه چهارم ارتش عراق قرار داشت. سپاه چهارم ارتش بعثی عراق با استعدادی در حدود ۲۷ گردان تانک شامل ۱۲۰۰ دستگاه، ۲۵ گردان مکانیزه شامل ۱۰۰۰ دستگاه نفربر، ۲۰ گردان توپخانه با استعداد ۴۰۰ عراده توپخانه صحرائی و ۴۵ گردان پیاده، منطقه عملیاتی فتح‌المبین را در تصرف و کنترل خود داشت.

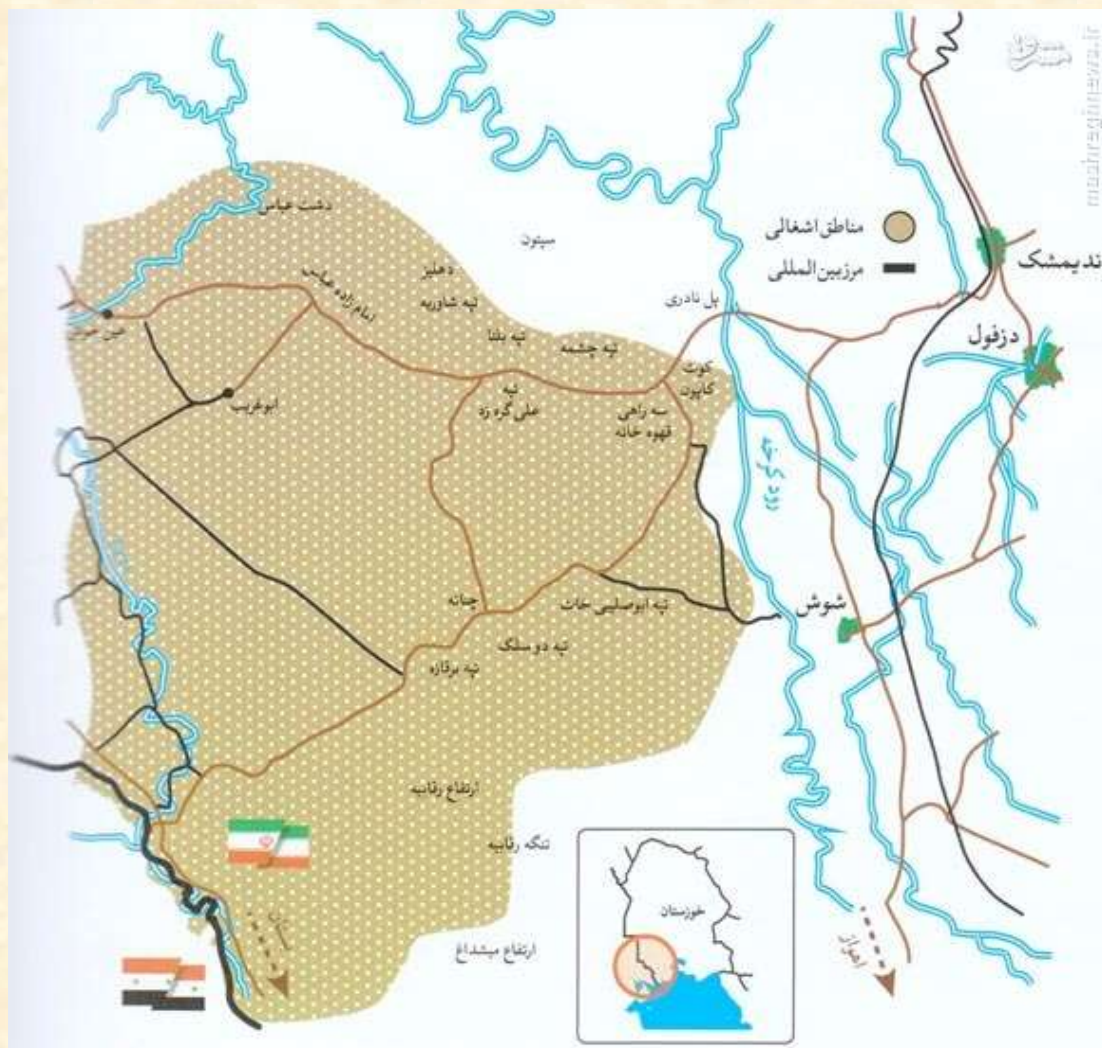
یگان‌های ذیل تحت امر سپاه چهارم در منطقه عملیاتی فتح‌المبین آرایش گرفته و گسترش یافته بودند:

الف) لشکر ۱۰ زرهی به همراه تیپ ۶۰ زرهی، تیپ ۵۰۵ پیاده و تیپ ۴۲۳ پیاده

ب) لشکر ۱ مکانیزه به همراه تیپ‌های ۵ و ۱ زرهی و تیپ‌های ۹۳ و ۹۶ پیاده

در مجموع استعدادهای قوای دشمن در منطقه شامل ۸ تیپ زرهی، ۶ تیپ مکانیزه و حدود ۲۰ تیپ پیاده بود.

قبل از انجام عملیات فتح‌المبین، ارتش بعثی عراق در ۵۰۰ متری شهر شوش و در فاصله چند کیلومتری جاده اصلی اندیمشک - اهواز موضع گرفته بود. در این منطقه قوای دشمن با استفاده از موانع طبیعی به پدافند و حفظ سرزمین‌های اشغالی می‌پرداخت. دشمن با تکیه بر ارتفاعات، رودخانه کرخه و شن‌زارهای جنوب منطقه عملیات، چهار طرف خود را بر روی نیروهای ایران بسته بود.

چگونگی تأمین کمبود یگان

با توجه به وسعت زیاد منطقه عملیاتی فتح‌المبین که بیش از سه برابر مساحت منطقه عملیاتی طریق‌القدس بود، نیاز به وجود یگان‌های جدید و تمرکز کلی واحدهای عملیاتی جهت اجرای این عملیات گسترده به خوبی احساس می‌گردید. بنابراین برای انجام این عملیات، تمام یگان‌هایی از سپاه و ارتش که امکان آزادسازی آن‌ها از خطوط پدافندی میسر بود و نیز امکان تشکیل آنها وجود داشت، پای کار آورده شدند. یگان‌هایی که به تازگی عملیات طریق‌القدس انجام داده بودند بازسازی شده و به این منطقه اعزام گردیدند. از سوی دیگر سپاه توانست حدود ۴ ماه قبل از آغاز عملیات فتح‌المبین، یک واحد جدید به نام تیپ ۲۷ محمد رسول‌الله(ص) از رزمندگانی که در منطقه کردستان در برابر حزب دموکرات می‌جنگیدند تشکیل دهد. بدین صورت سازمان جدیدی بر قوای رزمی سپاه اضافه شد و سپاه تمام قدرت تهاجمی خود را در این عملیات به کار گرفت. در واقع می‌توان گفت اکثر قوای جنگی ایران برای اجرای این عملیات بسیج گردیدند. حضور داوطلبان بسیجی نیز نسبت به عملیات‌های گذشته به صورت چشمگیری افزایش یافت.

ایجاد انگیزه در بین رزمندگان

با توجه به اینکه تعدادی از یگان‌ها در عملیات طریق‌القدس و به خصوص در تنگه چزابه، آسیب دیده و تلفات زیادی به آن‌ها وارد شده بود، نیاز به بازسازی روحی و استراحت داشتند و انگیزه آن‌ها تا حدودی کاهش یافته بود. یکی از یگان‌هایی که قرار بود در عملیات شرکت کند لشکر ۷۷ بود که فرماندهان آن می‌گفتند ما توان جنگیدن نداریم و باید از خط پدافندی آزاد شویم تا استراحت کرده و خودمان را بازسازی کنیم. بدین منظور جهت افزایش انگیزه، تعدادی از آن‌ها از جمله استعدادی در حدود یک تیپ از لشکر ۷۷ خراسان در منطقه هفت‌تپه از طریق قطار به تهران اعزام شدند تا با امام خمینی(ره) دیدار و روحیه جنگی خود را باز یابند.^(۱) نیروهای سپاه و بسیجیان داوطلب از انگیزه و روحیه بالایی برای جنگیدن با قوای دشمن و بیرون‌راندن قوای متجاوز از سرزمین‌های ایران برخوردار بودند.

وجود روحانیون و واحدهای تبلیغات در بین رزمندگان و حضور بسیجیان تازه نفس هم بر تقویت روحیه و بالارفتن انگیزه‌ها می‌افزود.

استعداد خودی

برای انجام عملیات، ارتش و سپاه هر آنچه که می‌توانستند پای کار آوردند؛ تا آنجا که می‌شد از استعداد یگان‌ها در خطوط پدافندی کاستند و به نیروهای آزاد خود برای شرکت در عملیات اضافه کردند. در نهایت نیروی زمینی ارتش با ۳۶ گردان شامل لشکرهای ۲۱ پیاده حمزه، ۷۷ پیاده خراسان و ۹۲ زرهی خوزستان (با دو تیپ) و تیپ‌های ۳۷ زرهی شیراز، ۸۴ پیاده خرم‌آباد، ۵۵ هوابرد و ۵۸ ذوالفقار در عملیات شرکت نمود. تیپ سوم لشکر ۹۲ در قرارگاه قدس سازماندهی شده بود.

سپاه پاسداران انقلاب اسلامی نیز با استعدادی شامل تیپ‌های ۱۴ امام حسین(ع)، ۴۱ ثارالله، ۲۷ محمد رسول‌الله(ص)، ۷ ولی عصر، ۱۷ قم، ۳۵ امام سجاد(ع)، ۲۵ کربلا، ۸ نجف، ۳۳ المهدی، ۴۶ فجر و تیپ ایلام در عملیات شرکت داشت. استعداد هر تیپ سپاه در حدود یک لشکر سازمانی بود. در مجموع سپاه در طول این عملیات بیش از ۱۰۰ گردان را سازماندهی نموده و در مراحل مختلف عملیات به کار گرفت.^(۲) در عملیات فتح‌المبین

نیروهای سپاه و ارتش به صورت ادغامی با یکدیگر عمل می‌کردند. روش ادغام گروهان با گروهان بود.

طرح مانور

به منظور انجام عملیات فتح المبین دو سناریو به صورت جداگانه از سوی قرارگاه‌های مقدم ارتش و سپاه تهیه گردید. طرح ارتش شامل سه مرحله بود:

۱- حمله از سمت پل نادری و تصرف ارتفاعات رادار و تپه‌های علی‌گره‌زد.

۲- حمله به ارتفاعات عین‌خوش و تصرف دشت عباس با اتکا بر تصرف تپه‌های علی‌گره‌زد.

۳- حرکت و حمله به سمت ارتفاعات برغازه و تنگه رقابیه با اجرای یک تک هماهنگ‌شده.

طرح سپاه نیز با حمله در یک مرحله ولی با ۴ قرارگاه به شرح ذیل صورت می‌پذیرفت.

۱- حمله به عین‌خوش از ارتفاعات دال‌پری و مورموری با مسئولیت قرارگاه قدس

۲- حمله به تپه‌های علی‌گره‌زد از طریق پل نادری با مسئولیت قرارگاه نصر

۳- حمله به تپه‌های رادار از محور شوش با مسئولیت قرارگاه فتح

۴- حمله به تنگه‌های زلیجان و رقابیه با مسئولیت قرارگاه فجر

دو طرح فوق جزء دستور کار عناصر عملیاتی قرارگاه مرکزی کربلا قرار داشت و به طور مرتب مورد بحث و بررسی قرار گرفته و نقاط قوت و ضعف هر یک ارزیابی می‌شد.

تجربه عملیات‌های انجام‌شده در سال اول جنگ که عمدتاً با ناکامی مواجه شد و نیز تجربه

دو عملیات بسیار موفق ثامن‌الائمه(ع) و طریق‌القدس که با همکاری و همدلی صمیمانه

ارتش و سپاه صورت پذیرفت، درس‌های فراوانی را برای رزمندگان اسلام به همراه داشت.

بر همین اساس فرماندهان در طرح‌ریزی هر عملیاتی، از تک جبهه‌ای پرهیز و بر طرح‌ریزی

تک احاطه‌ای به عنوان تلاش اصلی، اصرار داشتند. بنابراین قرار شد از محورها و مناطقی به

قوای ارتش عراق حمله شود که برای وی قابل تصور نیست. لذا از بالای دشت‌عباس و از

پشت ارتفاعات میش‌داغ که به زعم دشمن حداکثر یک گروهان می‌توانست عبور کند دو

لشکر عبور داده‌شد.^(۳)

سرانجام پس از جلسات فراوان و مشورت‌های طولانی و همچنین با توجه به شناسایی‌های انجام‌شده و اطلاعات دریافتی از دشمن، ارتش و سپاه، بر روی طرح مانوری پیشنهادی سپاه توافق نموده و قرار شد تا آن را به اجرا در آورند. لازم به ذکر است که در این ایام هماهنگی خوبی بین فرماندهان سپاه و ارتش برقرار بود. در طرح نهایی مانور قرارگاه‌های فتح در محور رقابیه، فجر در محور شوش، نصر در محور پل نادری و ارتفاعات سپتون و قدس در محور عین‌خوش زیر نظر قرارگاه مرکزی کربلا سازماندهی گردیدند.

اقدامات دشمن قبل از آغاز عملیات

ارتش بعثی که احتمال حمله قوای ایران را به منطقه غرب رودخانه کرخه می‌داد، برای به تأخیر انداختن عملیات و نیز برهم زدن سازمان رزمندگان اسلام و یا منتفی کردن تهاجم جدید ایران، علاوه بر حمله‌ای که در تاریخ ۱۳۶۰/۱۱/۱۷ به تنگه چزابه در منطقه عملیاتی بستان نمود، در ۱۳۶۰/۱۲/۲۸ یعنی ۲ روز قبل از آغاز عملیات به منطقه شوش و تنگه رقابیه که منطقه تحت مسئولیت قرارگاه‌های فجر و فتح برای عملیات فتح‌المبین بود نیز حمله کرد. ارتش عراق موفق شد تا در محور رقابیه ۲ تا ۴ کیلومتر پیشروی نماید بنابراین آرایش قوا را در این مواضع به گونه‌ای برهم ریخت که تمام شناسایی‌های انجام شده برای انجام عملیات، غیر قابل استفاده گردید. در نتیجه امکان انجام عملیات را از قرارگاه فتح در مرحله اول عملیات فتح‌المبین سلب نمود. گرچه با مقاومت سرسختانه نیروهای خودی و با تقدیم ۶ شهید و به اسارت گرفتن حدود ۱۰۰ نفر از نیروهای دشمن، واحدهای ارتش بعثی مجبور به عقب‌نشینی شدند اما تلفات و ضایعاتی به نیروهای آماده شده برای انجام عملیات فتح‌المبین وارد گردید.^(۴) بدین صورت از چهار محور برنامه‌ریزی شده برای عملیات، امکان تک از دو محور از بین رفت.

تردید در اجرای عملیات

حملات پیش‌دستانه دشمن، مشکلات زیادی را در راه اجرای عملیات بوجود آورد بنابراین تصمیم‌گیری برای فرماندهان جهت آغاز عملیات با تردید مواجه شد. برای حل این مشکل، فرمانده کل سپاه با یک فروند هواپیمای جنگی F5 به خلبانی سرهنگ حق شناس در ساعت سه و نیم بعد از ظهر روز ۲۹ اسفند ماه سال ۱۳۶۰ عازم تهران گردید تا ضمن گزارش وضعیت، از امام خمینی (ره) استمداد بطلبد.

این هواپیمای آموزشی توانست ظرف ۲۰ دقیقه فرمانده کل سپاه را از پایگاه چهارم شکاری دزفول به تهران رسانده و ایشان بلافاصله عازم جماران شد و به زیارت امام خمینی (ره) نائل آمد. ایشان آخرین وضعیت حملات نیروهای ارتش بعثی به مواضع خودی را تشریح

نموده و کمبود نیرو و مهمات را برای انجام عملیات فتح‌المبین به اطلاع حضرت امام(ره) می‌رساند. در پایان این دیدار، آقای محسن رضایی از حضرت امام خمینی(ره) طلب استخاره می‌نمایند. حضرت امام(ره) با اندکی تأمل می‌فرمایند: شما پیروز هستید، اما در مورد استخاره ضروری است در ابتدا همه مشورت‌ها را انجام دهید، آنگاه اگر راهی پیدا نکردید می‌توانید از خداوند طلب خیر کنید.

بر همین اساس، فرمانده سپاه بلافاصله تا قبل از غروب آفتاب خود را به پایگاه هوایی دزفول رسانده و در جمع فرماندهان در قرارگاه مرکزی کربلا حاضر شده و نتیجه دیدار با حضرت امام(ره) را به اطلاع آنها می‌رساند. سپس جلسه مشورتی خود را با فرماندهان آغاز و تا نزدیک اذان صبح ادامه می‌دهد.

وی قبل از آغاز عملیات تفألی نیز به قرآن زده تا نگرانی قلبی خود را با طلب خیر از خداوند برطرف نماید. به هنگام بازکردن قرآن، آیاتی از سوره فتح که وعده پیروزی‌های بزرگ را می‌دهد، مشاهده می‌نماید، این آیات چنین است:

^(۱۸) لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ^(۱۹) وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ^(۲۰) وَعَدَّكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ^(۲۱) وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ^(۲۲) وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلُوا الْأُدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ^(۲۳) سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ^(۲۴) وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِن بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ^(۱۸)

خدا از مؤمنان آن هنگام که در زیر درخت با تو بیعت کردند، خشنود گشت و دانست که در دلشان چه می‌گذرد پس آرامش بر آنها نازل کرد و به فتحی نزدیک پاداششان داد، ^(۱۹) و به غنیمت‌هایی بسیار که به دست می‌آورند و خدا پیروزمند و حکیم است ^(۲۰) خدا به شما وعده غنائم بسیار داده است که به چنگ می‌آورید، و این، غنیمت را زودتر ارزانی داشت و شما را از آسیب مردمان امان بخشید، تا برای مؤمنان عبرتی باشد و به راه راست هدایتتان

کند^(۲۱) و غنایم دیگری که هنوز به آنها دست نیافته‌اید هر آینه خدا به آن احاطه دارد و او بر هر کاری تواناست^(۲۲) و اگر کافران با شما به جنگ برخیزند، پشت کرده بگریزند و دیگر هیچ دوست و یاری‌گری نمی‌یابند^(۲۳) این سنت خداست که از پیش چنین بوده است و تو در سنت خدا دگرگونی نخواهی یافت^(۲۴) اوست که چون در بطن مکه بر آن‌ها پیروزیتان داد، دست آن‌ها را از شما، و دست شما را از آن‌ها بازداشت و خدا به کارهایی که می‌کردید آگاه و بینا بود^(۵)

در اتاق هدایت عملیات قرارگاه مرکزی کربلا و قبل از اعلام اسم رمز عملیات، این آیات از سوی رئیس ستاد قرارگاه کربلا تلاوت گردید و همه فرماندهان با شنیدن آن‌ها از غلبه رزمندگان اسلام بر قوای ارتش بعثی و پیروزی در عملیات فتح المبین اطمینان یافتند.

شرح عملیات

عملیات فتح المبین در ساعت ۱۱ شب دوم فروردین ماه سال ۱۳۶۱ با رمز یا زهرا(س) و در تاریکی کامل هوا و با حمله یگان‌های قرارگاه‌های قدس، نصر و فجر آغاز گشت. اما به دلیل پیش‌دستی دشمن در حمله به مواضع قرارگاه فتح و آسیب دیدن تعدادی از یگان‌های آن، این قرارگاه نتوانست عملیات خود را همزمان با سایر قرارگاه‌ها آغاز نماید.

به هر حال یگان‌های عملیاتی در مرحله اول موفق شدند تا ارتفاعات علی‌گره‌زد و بخشی از عین‌خوش را به تصرف خود درآورد. در این مرحله رزمندگان تیپ ۲۷ محمد رسول‌الله(ص) به همراه تیپ ۲ لشکر ۲۱ توانستند خود را به مواضع توپخانه دشمن رسانده و حدود ۸۰ عراده توپ دشمن را به غنیمت بگیرند. در این مرحله رزمندگان اسلام موفق شدند حدود ۳ هزار نفر از نظامیان بعثی را به اسارت بگیرند البته در این مرحله از نیروهای خودی نیز بیش از ۲ هزار نفر مجروح و نزدیک به ۴۰۰ نفر شهید شدند.

در منطقه عملیاتی فجر که هدف تصرف تپه‌های رادار بود در این مرحله موفقیت حاصل نشد زیرا امکان رخنه در خطوط مستحکم پدافندی دشمن وجود نداشت و عملاً طرح مانور در این منطقه، یک تک جبهه‌ای بود. البته در این منطقه از مدت‌ها قبل رزمندگان سپاه دزفول به همراه سلحشوران لشکر ۲۱ تونل‌هایی^(۶) را که تنها یک نفر می‌توانست از آن‌ها عبور کند به طول ۵۰۰ تا ۷۰۰ متر در زیر مواضع ارتش بعثی احداث کرده بودند که با این اقدام توانستند سه راهی پل‌نادری را از تصرف دشمن خارج نمایند ولی کل اهداف مورد نظر را نتوانستند تأمین نمایند.

از سوی دیگر یگان‌های دشمن با حفظ این منطقه و از درون آن شروع به پاتک کردند تا بتوانند نیروهای رزمنده را از سایر مناطق تصرف‌شده بیرون نمایند. از سوی دیگر ارتش عراق به مواضع تیپ ۱۴ امام حسین(ع) و تیپ ۸۴ خرم‌آباد نیز پاتک سنگینی را آغاز کرد و بخشی از منطقه عین‌خوش را دوباره بازپس گرفت و امکان الحاق یگان‌های خودی و ارتباط دو قرارگاه نصر و قدس را از بین برد.^(۷)

در چنین شرایطی در قرارگاه مرکزی کربلا تصمیم گرفته‌شد تا تیپ ۱۳ امام حسین(ع) عقب‌نشینی نماید ولی حسین خرازی فرمانده این تیپ که خود در صحنه حضور داشت از این اقدام سرباز زد و اعلام کرد که می‌ماند و مقاومت می‌کند. با این تصمیم، تیپ امام حسین(ع) توانست عین‌خوش را حفظ نماید.

در ۴ روز اول عملیات وضعیت جبهه نامشخص بود و معلوم نبود که آیا این عملیات موفق خواهد شد یا نه؟ در شرایطی که وضعیت جبهه عین‌خوش به هم ریخته بود و یگان‌های

قرارگاه‌های نصر و قدس در شرایط بدی قرار گرفته بودند با تغییری در طرح عملیات، یگان‌های قرارگاه فتح در تاریخ شب چهارشنبه ۴ فروردین، حمله خود را با یک تک احاطه‌ای به ارتفاعات رقابیه و برغازه آغاز کردند. از آنجا که تنگه رقابیه از ۱۲ کیلومتری در دید و تیر ارتش عراق قرار داشت رزمندگان جهاد سازندگی حدود یک هفته قبل از آغاز عملیات، جاده‌ای به طول ۸ کیلومتر را در دل کوه میش‌داغ احداث نمودند.

تصور ارتش عراق بر این بود که چون این منطقه رملی و شن‌زار است، پس ایرانی‌ها نمی‌توانند از آن عبور کنند ولی تیپ نجف اشرف با استعداد ۲ گردان با استفاده از جاده احداث‌شده از مسیر تنگه زلیجان عبور و تنگه رقابیه را دور زده و از پشت نیروهای دشمن سر درآورد. با این تدبیر، رزمندگان حدود ۲۰ کیلومتر از داخل رمل‌ها حرکت و نیروهای دشمن را محاصره نمودند. فرمانده تیپ عراقی پدافندکننده در این ناحیه به اسم سرهنگ نزار اسیر شد و تصور می‌کرد که ایران با بالگرد پشت سر وی، نیرو پیاده کرده است.^(۸)

از آنجا که قرارگاه اصلی دشمن در این منطقه قرار داشت، با به خطر افتادن عقبه دشمن، فشار از روی تیپ امام حسین(ع) در عین‌خوش برداشته شد و دشمن اقدام به عقب‌نشینی نمود. در این مرحله نیز حدود ۳ هزار نفر از نیروهای دشمن به اسارت درآمدند. البته در سه روز اول عملیات حدود ۷۰۰ نفر از پاسداران و بسیجیان و نیز حدود ۲۰۰ نفر از سربازان و ارتشیان به شهادت رسیده و نزدیک به ۴۵۰۰ نفر از نیروهای خودی نیز مجروح شدند.

در چنین شرایطی کل آرایش دشمن در همه جبهه‌ها به هم ریخت و عملاً مرحله سوم عملیات آغاز شد و دشمن از سه طرف در محاصره قرار گرفت. هنوز فرمانده لشکر یک ارتش بعثی به رده بالای خود اطمینان می‌داد که می‌تواند ارتفاعات رادار را حفظ نماید. در این مرحله از عملیات، قرارگاه نصر که در بخش شمالی منطقه با کمک تیپ ۵۸ ذوالفقار با قرارگاه قدس در عین‌خوش الحاق حاصل نموده و تقریباً به موفقیت کامل رسیده بود. با دستور قرارگاه مرکزی کربلا، قرارگاه‌های تیپی نصر ۳ و نصر ۲ را برای تک‌به‌جناح شمالی لشکر ۱ عراق در جنوب منطقه وارد عمل کرد.

قرارگاه فجر نیز به سمت شمال منطقه که برخلاف آرایش جنگی دشمن بود لشکر ۱ عراق را تحت فشار قرار داد؛ در نتیجه مواضع ارتش عراق در تپه‌های ابوصلیبی خات سقوط کرد و نیروهای عراقی از ارتفاعات رادار وادار به عقب‌نشینی شده و فرار دشمن آغاز شد و حدود ۴۵۰ نظامی عراقی داوطلبانه تسلیم گردیدند.

دشمن تعدادی از تانک‌های خود را سوار برتریلی‌ها نموده و با حمایت بالگردهای جنگی حرکت رو به عقب را آغاز نمود. در این وضعیت، تیپ ۵۱ زرهی با استعدادی در حدود ۵۰ دستگاه تانک در باتلاق سنдал گرفتار شد و تانک‌های خود را از دست داد.

نگارنده خود، شاهد گرفتارشدن تانک‌ها و نفربرهای نوی عراقی در این منطقه بوده است که واقعاً تماشایی بود. به این ترتیب پس از شش روز عملیات مداوم و در اوایل صبح شنبه ۷ فروردین ماه ۱۳۶۱، سایت رادار و کل منطقه به تصرف رزمندگان اسلام درآمد.

پس از عملیات مشخص شد که جاده فکّه، چنانه، رادار به عنوان جاده اصلی یگان‌های ارتش عراق قلمداد می‌شده و قرارگاه اصلی دشمن نیز در کنار همین جاده قرار داشت که با حمله از طریق تنگه رقابیه، رزمندگان اسلام توانستند به قرارگاه تاکتیکی سپاه چهارم ارتش عراق که فرمانده آن، سپهبد هشام فخری در آن مستقر بود نزدیک شده و جبهه دشمن را به هم بریزد.

عکس از: آرشیو ایرنا

Date & Time: 1396/01/02 - 11:44

نتایج و ارزیابی دستاوردهای عملیات

در این عملیات که در جبهه‌ای به طول ۸۰ و عرض ۳۰ کیلومتر انجام شد، در حدود ۲۴۰۰ کیلومتر مربع از خاک کشور شامل ارتفاعات عین‌خوش، علی‌گره‌زد، تینه، ابوغریب، تنگه رقابیه، دشت‌عباس و تپه‌های ابوصلیبی‌خات و پایگاه‌های راداری ۴ و ۵ نیروی هوایی ارتش، از تصرف دشمن آزاد گشت.

همچنین شهرهای شوش، اندیمشک و دزفول و نیز جاده مواصلاتی اندیمشک - اهواز از برد آتش توپخانه صحرایی و موشک‌های فراگ خارج شدند.

در عملیات فتح‌المبین حدود ۱۰ هزار نفر از نظامیان عراقی کشته و مجروح و استعدادی در حدود ۲ لشکر عراقی منهدم گردید. در این عملیات ۱۸ فرزند هواپیما، ۳ فرزند بالگرد، ۳۶۱ دستگاه انواع تانک و نفربر و صدها دستگاه خودروی نظامی ارتش عراق منهدم گردید. همچنین ۱۵۰ دستگاه تانک، ۱۷۰ دستگاه نفربر، ۵۰۰ دستگاه خودرو، تعداد زیادی سلاح انفرادی و یک رسد کامل موشک سام ۶ به همراه ۳ فرزند موشک به غنیمت گرفته شد.^(۹)

با ضربات سنگین وارد شده در جریان این عملیات بر لشکرهای ۱ مکانیزه و ۱۰ زرهی دشمن و با به اسارت درآمدن حدود ۱۵ هزار نفر از نظامیان بعثی، توانایی رزمی ارتش بعثی، کاهش یافته و با انهدام بخشی از قوای دشمن و به‌غنیمت گرفته‌شدن حدود ۱۶۵ عراده توپ صحرایی، به‌همراه مهمات فراوان کاتیوشا و گلوله‌های توپ ۱۳۰ میلیمتری، فرصت برای انجام عملیات بزرگ بعدی به نام بیت‌المقدس فراهم آمد.

این عملیات موجب شد تا فرمانده لشکر ۱ مکانیزه به ۱۵ سال زندان محکوم گردد و فرمانده تیپ ۲۷ این لشکر اعدام و فرمانده تیپ ۱ پیاده مکانیزه نیز برای همیشه ناپدید گردد.^(۱۰) در این عملیات حدود ۲۰۰۰ نفر از رزمندگان اسلام نیز به اسارت ارتش عراق درآمدند.

عملیات فتح‌المبین جهش بزرگی در قدرت رزمی ایران و توانایی برای تغییر موازنه قوا پدید آورد. انجام این عملیات، روحیه اطمینان به پیروزی را در بین برنامه‌ریزان عملیات و رزمندگان اسلام به وجود آورد. ویژگی این عملیات، قدرت تصمیم‌گیری فرماندهی و جنگ فراگیر مردمی بود که در نتیجه آن ارتش عراق باور کرد که در جنگ شکست خورده است.^(۱۱)

پیروزی در این عملیات موجب شد تا فرماندهان جنگ احساس کنند که حال می‌توانند اقدامات بزرگ‌تری را انجام دهند و عملیات بزرگ‌تری را طرح‌ریزی نمایند. احساس قدرت در آنان باعث شده بود تا از طرح‌ریزی عملیاتی با وسعت دو برابر عملیات فتح‌المبین، نگران نباشند. در حالی که به جز غنائمی که از دشمن در نبرد فتح‌المبین گرفته بودند بر امکانات جنگی آنان، چیزی افزوده نشده بود ولی به هر حال خود را نسبت به دشمن در موضع قدرت و قوت و برتری احساس می‌کردند. افزایش روحیه موجب ایجاد انگیزه والایی برای پایان دادن به اشغال سرزمین‌های ایران شده بود.

در چنین شرایطی، پدافند منطقه عملیاتی فتح‌المبین به قرارگاه فجر متشکل از لشکر ۷۷، تیپ مستقل ۸۴ پیاده خرم‌آباد و تیپ‌های امام سجاد(ع)، المهدی(ع) و ۱۷ قم واگذار گردید. آنگاه سایر لشکرها و تیپ‌های ارتش و سپاه از روز ۱۳۶۱/۱/۱۳ عازم منطقه شرق رودخانه کارون و جنوب غربی اهواز و شمال رودخانه کرخه کور شدند تا خود را برای انجام عملیات بعدی آماده نمایند. با پایان یافتن عملیات فتح‌المبین در واقع سه عملیات مؤثر و

بزرگ به منظور بیرون راندن ارتش بعثی از سرزمین‌های اشغالی ایران و نیز تجزیه قوای دشمن، از سوی رزمندگان اسلام صورت گرفته بود. این عملیات‌ها قدرت جمهوری اسلامی را برای به دست گرفتن ابتکار عمل و سازماندهی قوای جدید نظامی از طریق حضور گسترده داوطلبان مردمی در جبهه‌های جنگ نشان داد و موجب

عملیات فتح المبین سوین عملیات بزرگ جمهوری اسلامی ایران در جنگ تحمیلی

تحول عظیمی در جبهه‌های جنگ گردید. اجرای موفق این سه عملیات، اراده ایران را برای بیرون کردن قوای متجاوز دشمن از سرزمین‌های خود، نشان داد.

عملیات فتح المبین، اطمینان به پیروزی را در قوای رزمنده اسلام توسعه داد. در جریان این عملیات، غنائم زیادی به دست آمد که از آن‌ها در عملیات بیت المقدس استفاده شد. مهمات به جامانده از دشمن در این عملیات، بخش عمده‌ای از نیازهای پشتیبانی آتش یگان‌های سپاه پاسداران انقلاب اسلامی را در عملیات فتح خرمشهر تأمین نمود.

انجام این عملیات، نه تنها از توان رزمی مدافعین انقلاب اسلامی نکاست بلکه بر قدرت رزمی آنها افزود؛ به گونه‌ای که هم قوای فکری فرماندهان را تقویت نمود و موجب طرح‌ریزی‌های بسیار دقیق و همراه با خلاقیت و نوآوری گردید و هم با به غنیمت گرفتن برخی از تجهیزات دشمن، به گسترش یگان‌های رزمی جدید در صحنه نبرد افزود.

تقدیر امام خمینی (ره) از عملیات فتح المبین

در همان روز اول عملیات که آثار پیروزی بزرگ رزمندگان اسلام مشخص شد امام خمینی (ره) در تاریخ ۱۳۶۱/۱/۲ پیام زیر را منتشر و بر فرماندهان و رزمندگان این عملیات درود فرستادند:

«اخبار غرور آفرین جبهه‌های نبرد علیه قوای شیطانی را یکی پس از دیگری دریافت نمودم. قلم قاصر است که احساسات خویش را ابراز کنم. به قوای مسلح اسلامی - که خدایشان نصرت آخرین را نصیب فرماید - تبریک عرض می‌کنم. مبارک باد بر شما عزیزان افتخار آفرین، پیروزی بزرگی را که با یاری ملائکه‌الله و نصرت ملکوت اعلیٰ نصیب اسلام و کشور عزیز ایران، کشور بقیه‌الله‌الاعظم - ارواحنا له الفداء - نمودید. رحمت واسعه خداوند بر آن مادران و پدرانی که شما شجاعان نبرد در میدان کارزار و مجاهدان با نفس در شب‌های نورانی را در دامن پاکشان تربیت نمودند. مژده باد به شما جوانان برومند در تحصیل رضای پروردگار که از بالاترین سنگرهای روحانی و جسمانی ظاهری و باطنی پیروزید. مبارک باد بر بقیه‌الله - ارواحنا له الفداء - وجود چنین رزمندگان ارزشمند و مجاهدان فی سبیل‌الله که آبروی اسلام را حفظ و ملت ایران را رو سپید و مجاهدان راه خدا را سرافراز نمودید.

ملت بزرگ ایران و فرزندان اسلام به شما سلحشوران افتخار می‌کنند. آفرین بر شما که میهن خود را بر بال ملائکه‌الله نشانیدید و در میان ملل جهان سرافراز نمودید. مبارک باد بر ملت، چنین جوانان رزمنده‌ای و بر شما چنین ملت قدردانی که به مجرد فتح و پیروزی توسط رزمندگان به دعا و شادی برخاستند. اینجانب از دور، دست و بازوی قدرتمند شما را که دست خداوند بالای آن است می‌بوسم و بر این بوسه افتخار می‌کنم. شما دین خود را به اسلام عزیز و میهن شریف ادا کردید و طمع ابرقدرت‌ها و مزدوران آنان را از کشور خود بریدید و سخاوتمندانه در راه شرف و عزت اسلام جهاد کردید. «یا کیتنی گنت مَعَكُمْ فَأَفُوزُ فَوْزًا عَظِيمًا».

درود بر فرماندهان بزرگوار، رزمندگان و بر همه مجاهدان راه عظمت کشور و اسلام و نفرت و لعنت بر منافقان و منحرفانی که می‌خواستند یکی از انبارهای مهمات چنین مجاهدانی را به آتش بکشند و غضب و سخط خداوند بر آن خدانشناسانی که با کمک به صدام عفلقی می‌خواستند او را نجات دهند و شکر بی‌پایان خداوندی را که توانستید با شکست مفتضحانه، نیروهای کفر را در بارگاه قادر متعال بی‌آبرو و در پیشگاه ملت‌های مسلمان منفور نمایید.

من از خداوند تعالی نصرت نهایی شما عزیزان و شکست مخالفان حق را خواستارم. درود بر شما و رحمت خدا بر شهیدان راه حق و شهدای جبهه نبرد حق علیه باطل. والسلام علی عبادالله الصالحین^(۱۲)»

همچنین ایشان بار دیگر در پیامی مفصل تر در تاریخ ۱۳۶۱/۱/۱۰: «این شکل پیروزی‌ها و سلحشوری‌ها را بی نظیر یا کم نظیر دانستند که دشمنانی که تا بن دندان با سلاح‌های سنگین و سبک مدرن غربی و شرقی مسلح بودند در ظرف کمتر از یک هفته آنچنان مات شوند که هر چه دارند بگذارند و فرار نمایند و یا تسلیم شوند.»

ایشان بعد معنوی رزمندگان را موجب خضوع در برابر آنان دانستند و مرقوم فرمودند: «اینجانب هر وقت با یکی از این چهره‌ها روبرو می‌شوم و عشق او را به شهادت در بیان و چهره نورانیش مشاهده می‌کنم احساس شرمساری و حقارت می‌کنم.»^(۱۳)

ایشان همچنین در پیام دیگری به مناسبت ۱۲ فروردین ۱۳۶۱ مصداق ظاهر آیه: **هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ**^(۱۴) را رزمندگان جبهه و مصداق ظاهر آیه: **وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا**^(۱۵) را در فتح المبین متحقق دانستند و فرمودند: «خداوندا هر چه هست از توست و امید آن داریم که این عنایت و حمایت را ادامه دهی تا پیروزی نهایی و پس از آن نیز تا آنگاه که دشمنان تو و اسلام در نبرد با جنودالله و حزب‌الله هستند و تا استقرار حکومت‌الله...»^(۱۶)

در مجموع امام خمینی(ره) ظرف حدود ۱۰ روز سه بار از رزمندگان شرکت‌کننده در عملیات فتح المبین تجلیل به عمل آوردند که این موضوع هم بیانگر اهمیت این عملیات بود و هم نشان‌دهنده عمق رضایت ایشان از این عملیات ظفرمند به حساب می‌آید.

همکاری منافقین با رژیم بعثی عراق

در حالی که عملیات فتح المبین ادامه داشت یک سرباز نیروی زمینی ارتش که عامل نفوذی منافقین بود و به‌عنوان راننده سرهنگ حسین خرسندی معاون هماهنگ‌کننده نیروی زمینی در لویزان خدمت می‌کرد با کمک دو نفر دیگر در روز

شنبه ۷ فروردین ماه سال ۱۳۶۱ به افسران ستادی نیروی زمینی در پادگان لویزان حمله و حدود شش نفر را شهید و چند نفر از جمله معاون هماهنگ‌کننده فرمانده نیروی زمینی ارتش را مجروح نمود.

سرهنگ خرسندی از ناحیه سر و سینه مورد اصابت ۷ گلوله راننده خود قرار گرفت و بر اثر این حمله، یک چشم خود را از دست داد. در جریان این اقدام منافقین، ۲ نفر از آن‌ها کشته و یک نفر دیگر دستگیر شد. همچنین در ۱۳۶۱/۱/۱۹ به معاون وزیر خارجه ایران سوء قصد شد که وی مجروح و محافظانش شهید گردیدند.^(۱۷)

با پیگیری‌های به‌عمل‌آمده، سرانجام شبکه سازمان مجاهدین خلق در ارتش که مسئول کشتار و ترور پادگان لویزان بود در اواخر مهرماه سال ۱۳۶۱ کشف گردید.^(۱۸) در طول جنگ، همیشه سازمان منافقین به‌عنوان ستون پنجم ارتش بعثی و در سال‌های آخر جنگ نیز اعضای آن به‌عنوان پیش‌مرگان رژیم صدام حسین در جنگ علیه ایران شرکت می‌کردند.

پیامدهای عملیات فتح‌المبین

با تلفات گسترده ارتش عراق در عملیات فتح‌المبین و بیرون‌رانده‌شدن قوای متجاوز از سرزمین‌های غرب رودخانه کرخه، روحیه دشمن دچار تزلزل گشت و شکست بزرگی برای عراق بوجود آمد. ملک حسین پادشاه اردن و رئیس ستاد ارتش آن کشور در ۱۳۶۱/۱/۱۰ رهسپار بغداد گردیدند تا در جریان وضعیت عراق قرار گیرند.^(۱۹)

از سوی دیگر امیدواری آنقدر در بین مسئولین کشور افزایش یافت که پس از پایان یافتن عملیات فتح‌المبین، قائم مقام رهبری طی تماسی با رئیس مجلس سؤال کرد که چرا عملیات می‌کنید و متوقف می‌شوید؟ وارد خاک عراق شوید.

در آن زمان تصور بر این بود که نیرو، اسلحه، امکانات و مهمات وجود دارد و عملیات ادامه نمی‌یابد در حالی که پس از هر عملیات، مدت مأموریت رزمندگان تمام می‌شد و دوباره فرصتی نیاز بود تا نیروها آماده عملیات بعدی شوند.^(۲۰)

با پیروزی‌های عملیات فتح‌المبین، انگیزه و روحیه نیروهای خودی برای انجام عملیات‌های جدید و بیرون‌راندن دشمن از بقیه خاک ایران تقویت گشت. افکار عمومی مردم ایران نیز به حمایت بیشتر از رزمندگان اسلام، سوق داده‌شد و پیروزی نهایی بر دشمن، امکان‌پذیر شمرده شد. این پیروزی، امید و خواسته‌ها را بالا برد و کسی حاضر نبود به کمتر از سقوط صدام و تأسیس حکومت اسلامی در عراق اکتفا کند.

احمدآقا فرزند امام خمینی(ره) می‌گفت بیت امام هم در فشار است. خود امام(ره) هم در ادامه جنگ جدی بودند و در مجموع فضای عمومی خیلی تند بود. این عملیات موجب شد تا تقاضا برای خرید نفت ایران نیز افزایش یابد.^(۲۱)

موفقیت‌های این عملیات آنقدر زیاد بود که با نزدیک‌شدن قوای ایران به مرزهای بین‌المللی، احتمال عبور رزمندگان اسلام از مرز دو کشور مطرح گردید. خیلی‌ها به فکر آینده عراق افتاده بودند و نیروهای اسلامی مخالف رژیم بعثی نیز در تکاپو بودند.

در روز جمعه ۶ فروردین احمدآقا فرزند امام(ره) به رئیس مجلس شورای اسلامی اطلاع دادند که: «حضرت امام(ره) با ورود ما به خاک عراق موافق نیستند و تشکیل شورای انقلاب عراق در ایران را هم صلاح نمی‌دانند.»^(۲۲)

با پایان یافتن عملیات فتح‌المبین موضوع آینده عراق و نیز گرفتن خسارت جنگ از رژیم بعثی، بین مسئولین ایرانی مطرح می‌گردید.

شورای عالی دفاع و چگونگی ادامه جنگ

با پایان یافتن عملیات فتح‌المبین، جلسه شورای عالی دفاع در دفتر امام خمینی(ره) در تاریخ پنج‌شنبه ۱۲ فروردین ۱۳۶۱ در جماران تشکیل گردید. در این جلسه گزارش پیروزی‌های عملیات فتح‌المبین از سوی فرماندهان سپاه و ارتش ارائه و در حضور امام خمینی(ره)، طرح عملیات آینده و ورود به خاک عراق مطرح گردید. سپس در جلسه بعدی شورای عالی دفاع طرح عملیات بیت‌المقدس و حدود پیشروی‌های پیش‌بینی‌شده در این عملیات مطرح و مورد تصویب شورا قرار گرفت. سپس اعضای شورا دوباره به حضور امام

خمینی(ره) رسیدند و طرح عملیات آینده به تأیید ایشان نیز رسید.^(۲۳) امام خمینی(ره) در همین روز دیدگاه خود را نسبت به جنگ در پیامی اینگونه مرقوم نمود:

«ما با هیچ کشوری، چه اسلامی و چه غیراسلامی سر جنگ نداریم و طالب صلح و صفا برای همه هستیم و تاکنون نیز به دفاع- که برای هر کس فریضه‌ای است الهی و حقی است انسانی- برخاسته‌ایم و هرگز قصد تجاوز به کشورهای دیگر را نداریم و می‌خواهیم کشورهای اسلامی در کنار هم با تعهد اسلامی به دفاع از حقوق مسلمین و کشورهای اسلامی در مقابل متجاوزان و متجاسران مانند اسرائیل تجاوزگر بایستند... ما صلاح تمام کشورها به‌ویژه کشورهای مجاور و منطقه را در آن می‌دانیم که برای ارضای شهوت بلندپروازی و ماجراجویی صدام و منفعت‌طلبی و سلطه‌جویی قدرت‌هایی که او را به دام و مهلکه انداخته‌اند خود را به تباهی و هلاکت دنیوی و عذاب الیم اخروی مبتلا نکنند و با کشوری که با همه مسلمانان جهان می‌خواهد دست برادری دهد و اخوتی که خداوند عطا فرموده‌است به رسمیت بشناسد و جامع عمل پوشد به طور مسالمت‌آمیز رفتار نماید و از حرکت جنون‌آمیز صدام عقلی و عاقبت امر آن، عبرت بگیرند و بدانند که اگر خدای نخواستہ قدرت به دست صدام جاه‌طلب بیفتد با آنان کمتر از اسرائیل عمل نخواهد کرد و آن روز پیشیمان خواهند شد که گرفتار اسرائیل دوم یا بدتر از او شوند.»^(۲۴)

ایشان در سخنرانی ۱۳۶۱/۱/۱۴ بار دیگر در مورد جنگ می‌فرمایند:

«و ما که از اول می‌گفتیم که جنگ با کسی نداریم، ما با همه عالم می‌خواهیم صلح داشته باشیم، ما اختلافی با کسی نداریم، ما نمی‌خواهیم برویم کشورگیری کنیم، ما دفاع می‌کنیم، دفاعی که اسلام به ما دستور داده، ما تابع اسلام هستیم، هر چه فرموده است عمل می‌کنیم. اگر فرموده بود که دفاع هم نکنید ما می‌نشستیم سر جایمان... حرف ما یک حرف منطقی صحیح انسانی است. یک کسی که تجاوز کرده به ما و این همه خسارات به ما وارد کرده است و در کشور ما هم هست الان هم، خوب حرف صحیح ما این است که خوب از کشور ما برو. متعدی آن است که در کشور دیگری است... ملت عراق باید متوجه به این معنا باشد که اگر چنانچه صدام در عراق باقی بماند آن‌ها را رو به فساد می‌کشد، جوان‌ها را رو به فساد می‌کشد.»^(۲۵)

همچنین در یک سخنرانی که از سوی آقای محسن رضایی قبل از آغاز عملیات رمضان صورت گرفته است نقل شده که ایشان گفتند: «هنگامی که عملیات بیت‌المقدس در حال طرح‌ریزی بود خدمت امام خمینی(ره) در جماران رفتیم و عنوان کردیم: «باید به خاک عراق وارد شویم.» اما امام(ره) مخالفت کردند و فرمودند: «انجام چنین کاری لازم نیست، هدف

شما اخراج دشمن از خاک ایران بود که بدان دست یافتید.» ما برای ایشان استدلال کردیم که: «برای دفاع از کشور باید از جایی دفاع و پدافند کنیم که نیروهای مان هرروز نگران حمله دشمن نباشند.» امام(ره) در پاسخ فرمودند: «خوب، اگر موضوع این است تا جایی که اطمینان هست پیش بروید و در این مسیر هر تعداد از نیروهای دشمن یا خودی که کشته شوند مهم نیست. این حکمی است که خداوند آن را معین کرده است و البته تنها نگرانی من این است که شما درجایی اقدام به پیشروی کنید که با مسئله دفاع ارتباطی نداشته باشد.»^(۲۶) به هر حال در آن شرایط، مسئله مهم برای ایران در آن مرحله زمانی آزادسازی سرزمین‌های اشغالی از دست ارتش عراق بود.

اخراج گروهی از مردم عراق

با پایان یافتن عملیات فتح‌المبین و در سالگرد شهادت آیت‌الله سید محمد باقر صدر، دولت عراق بیش از هزار نفر از مردم عراق را در روز پنج‌شنبه ۱۳۶۱/۱/۱۹ از آن کشور اخراج و روانه مرزهای ایران نمود. این افراد ریشه ایرانی داشتند ولی شهروندان عراق به‌شمار می‌رفتند. این اقدام رژیم بعثی با اعتراض ایران مواجه شد.^(۲۷) معمولاً رژیم عراق پس از هر عملیات موفقیت‌آمیز ایران، اقداماتی را درحمله به مناطق مسکونی و یا تحت فشار قراردادن عراقی‌های ایرانی تبار انجام می‌داد.

تجهیز عراق به هواپیمای میگ ۲۵

زمان دقیق تجهیز نیروی هوایی ارتش عراق به هواپیماهای میگ ۲۵ روسی مشخص نیست ولی آنچه از نوشته‌های مقامات سابق ارتش بعثی مشخص می‌گردد این است که ارتش عراق پس از عملیات فتح‌المبین از این هواپیماها جهت کسب اطلاعات از فعالیت‌های قوای ایرانی استفاده می‌کرده‌است. از جمله رفیق السامرای می‌گوید: «ما کلیه منابع اطلاعاتی خود را توجیه کردیم تا تحرکات بعدی نیروهای ایرانی را در مراقبت دقیق خود قرار دهند. اولین اطلاعاتی که از طریق هواپیماهای میگ ۲۵ به‌دست ما رسید، حاکی از آن بود که یگان‌های

مهندسی در حال آماده‌سازی راه‌هایی به‌منظور عبور از کرانه شرقی رود کارون در نقطه جنوبی جاده اهواز خرمشهر هستند.»^(۲۸)

از سوی دیگر، دسترسی به آسمان تهران با کمک هواپیماهایی که بتوانند در ارتفاع بالا و خارج از برد موشک‌های هاگ پرواز نمایند، از اهداف مهم رژیم عراق در دوران جنگ بود. با توجه به ساختار و تجهیزات شرقی نیروی هوایی عراق، این کشور سعی می‌کرد در مرحله اول نیازمندی‌های تسلیحاتی خود را از شوروی و یا کشورهای بلوک شرق تهیه و تأمین نماید.

توسعه روابط ایران و سوریه

سوریه یکی از کشورهای عربی بود که در جریان جنگ جانب ایران را گرفت. در اواخر سال ۱۳۶۰ سوریه طرح بستن خط لوله انتقال نفت عراق به دریای مدیترانه از طریق خاک این کشور را در ازای دریافت نفت ارزان قیمت از ایران مطرح نمود و دسترسی عراق به بنادر سوریه را نیز منتفی کرد. از این پس هیئت‌های مختلف سوری به ایران رفت و آمد می‌کردند. ایران هم قرار داشتن یک کشور عربی در کنار خود را مانع از تلاش دولت عراق برای عربی - عجمی کردن جنگ می‌دانست. سوریه تلاش داشت تا به خاطر اقدام خود در ممانعت از صدور نفت عراق، از ایران یک میلیون تن نفت مجانی و ۹ میلیون تن نفت خام نیز به قیمت ارزان‌تر دریافت کند. بدین منظور یک هیئت سوری به سرپرستی وزیر خارجه آن کشور در ۱۳۶۰/۱۲/۲۲ به ایران وارد شد. این هیئت قراردادی را به مبلغ ۲ میلیارد دلار جهت مبادله نفت با کالا منعقد نمود و در هر بشکه خرید نفت ۳ دلار تخفیف گرفت. این تخفیف به خاطر آن بود که سوریه در زمان انتقال نفت عراق از خاک کشورش از طریق لوله، نفت مورد نیاز خود را در داخل سرزمین خویش تحویل می‌گرفت ولی با خرید نفت از ایران بایستی محموله‌های نفتی را از جزیره خارک حمل می‌نمود.^(۲۹)

البته سوری‌ها هیچ‌گاه خوش حساب نبوده و معمولاً پول نفت را پرداخت نمی‌کردند و تلاش داشتند تا آن را به وام تبدیل کنند.^(۳۰) با دریافت نفت از ایران، بدهی‌های سوریه به ایران

به طور مرتب افزایش می‌یافت. به طوری که در اوایل فروردین ۱۳۶۲ بدهی سوریه به ایران بابت خرید نفت ارزان به ۲۰۰ میلیون دلار بالغ شد.^(۳۱)

ایران به روابط خود با سوریه اهمیت فراوانی می‌داد و به همین دلیل امتیازات زیادی به سوریه می‌داد. سوریه نیز توانسته بود از دریافت وام بی‌بهره و نفت ارزان، سود فراوانی را از طریق ایران بدست آورد. سوریه توانست یک میلیون تن نفت خام مجانی به‌عنوان جنگ با اسرائیل از ایران دریافت نماید و ۵ میلیون بشکه دیگر را نیز با ۲/۵ دلار تخفیف در قیمت هر بشکه از ایران بخرد که البته این پول را به‌موقع پرداخت نمی‌کرد. این امتیازات بهایی بود که ایران برای نگهداشتن سوریه در کنار خود در مسئله جنگ و نیز جبران خسارت قطع رابطه سوریه با عراق و همچنین حمایت از مردم فلسطین می‌پرداخت.^(۳۲)

قطع صدور نفت عراق از طریق سوریه

با واگذاری نفت ارزان‌قیمت به سوریه، این کشور از تاریخ ۱۳۶۱/۲/۲۵ خط لوله نفت عراق از خاک سوریه به دریای مدیترانه را بست و جلوی ورود ۲ قطاری که خودرو، کالا و آذوقه از ترکیه و لبنان به مقصد عراق حمل می‌کردند، را گرفت. به نظر می‌رسید که شکست فاحش عراق در عملیات فتح‌المبین بر تصمیمات دولت‌های عربی تأثیرگذار بوده‌است. در همین حال مسئول تدارکات سپاه طی سفری به لیبی و سوریه از همکاری آنان در تأمین نیازهای ایران، به مسئولین کشور گزارش داد.^(۳۳)

با قطع صدور نفت عراق از سوریه، عواید نفتی این کشور کاهش یافت و صادرات نفت آن کشور نیز به ۶۰۰ هزار بشکه در روز محدود گردید. عراق در آن ایام توانایی تولید حدود ۲/۵ میلیون بشکه نفت در روز را داشت که عمده درآمدهای ناشی از صادرات نفت را هزینه جنگ می‌کرد. عراق در آن زمان یک لوله صدور نفت دیگر از طریق خاک ترکیه داشت که همچنان فعال بود. البته گاهی اوقات این لوله نیز مواجه با خرابکاری کردهای مخالف رژیم بعثی می‌شد. این در حالی بود که صادرات نفت از طریق اسکله‌های البکر و الامیه هم با مشکلاتی مواجه بود.

کمک های اطلاعاتی امریکا به عراق

پس از شکست ارتش عراق در عملیات فتح‌المبین، آمریکا تصمیم گرفت تا از طریق یک کشور عربی از اواخر مارس ۱۹۸۲ (نیمه فروردین ۱۳۶۱) کار ارائه اطلاعات به ارتش عراق را آغاز نماید.^(۳۴) تصور امریکا بر آن بود که با کمک اطلاعاتی به عراق می‌تواند از آزادسازی سرزمین‌های ایران جلوگیری نموده و عراق را در موضع قدرت حفظ نماید. البته از نوع اطلاعات ارائه‌شده به عراق در این شرایط زمانی و تأثیر آن در اتخاذ تدابیر عملیاتی از سوی ارتش عراق مشخص نیست.

سفر هیئت میانجی سازمان کنفرانس اسلامی به تهران

هرگاه ایران در جبهه‌های جنگ دست به عملیات موفقیت‌آمیزی می‌زد، فعالیت‌های مجامع منطقه‌ای و بین‌المللی برای صلح افزایش می‌یافت. با روشن شدن شکست عراق در عملیات فتح‌المبین، آقایان احمد سکوتوره رئیس جمهور گینه و حبیب شطی به عنوان هیئت میانجی سازمان کنفرانس اسلامی در ۱۳۶۱/۱/۲۹ به تهران آمدند. این هیئت پیشنهاد عقب‌نشینی تدریجی عراق را ارائه کرد ولی مذاکره درباره ارون‌درود بر اساس قرارداد الجزایر را نیز مطرح نمود. همچنین پیشنهاد کرد نیروهای بی‌طرف به‌عنوان حائل در دو سوی مرز مستقر گردند و کمیته‌ای نیز جهت پیدا کردن متجاوز تشکیل گردد و خسارت جنگ هم بر همین اساس پرداخت شود.

این در حالی بود که انتظارات بالای مردم و رزمندگان این‌گونه پیشنهادها را به استهزاء می‌گرفتند و عقب‌نشینی فوری و با قید و شرط را نیز کافی نمی‌دانستند و آن‌ها به مسئولان جنگ انتقاد داشتند که چرا نیروهای ایران فوراً وارد خاک عراق نمی‌شوند.

به هر حال ایران در مورد پیشنهادات هیئت میانجی بر این باور بود که مذاکره درباره ارون‌درود نیازی نیست زیرا همه چیز در معاهده الجزایر مشخص است. همچنین ایران حضور نیروهای بی‌طرف را در داخل خاک خود نمی‌پذیرفت و متجاوز نیز مشخص و دولت عراق بایستی خسارات را می‌پرداخت.

این هیئت در این سفر متوجه شد که بدون دادن امتیازات روشن و بزرگ، پذیرش آتش‌بس برای مسئولین ایرانی دشوار است.

دیدگاه امام خمینی(ره) راجع به جنگ نیز برای آنها مشخص بود و اختیار جنگ و صلح در ایران در دست ایشان بود. از سوی دیگر خانواده‌های شهدا نیز پیغام می‌دادند که ایثارگران آماده پذیرش آتش‌بس نیستند و خون‌بهای شهیدان، حاکمیت اسلام در عراق است.^(۳۵)

رفت و آمد هیئت‌های صلح ثمر چندانی نداشت، فقط این امکان را برای ایران بوجود می‌آورد که نظراتش را مطرح کرده و افکار عمومی را در مورد شرایط ایران برای خاتمه جنگ توجیه نماید. شرایط ایران برای صلح در آن زمان این بود که متجاوز بدون قید و شرط غرامت ایران را پرداخت کند و آوارگان عراقی^(۳۶) به کشورشان باز گردند و سپس متجاوز محکوم گردد.^(۳۷)

ایجاد روابط گرم با کره شمالی

گرچه در سال‌های اولیه پیروزی انقلاب دیدگاه خوبی نسبت به کره شمالی به دلیل عقیده الحادی و حاکمیت کمونیستی در آن کشور وجود نداشت و حتی گروهی از نمایندگان مجلس مخالف سفر وزیر خارجه ایران در اواخر فروردین سال ۱۳۶۱ به پیونگیانگ به مناسبت هفتادمین سال تولد کیم ایل‌سونگ رهبر کره شمالی بودند ولی نیازهای جنگ موجب شد تا آرام‌آرام روابط با این کشور توسعه یابد.

با توجه به این موضع، نخست وزیر کره شمالی در ۱۳۶۱/۲/۵ در رأس یک هیئت ۶۰ نفره سیاسی، نظامی و اقتصادی به ایران آمد. کره پیشنهاد داشت تا در مقابل فروش تسلیحات و تجهیزات نظامی و سایر کالاها، از ایران نفت دریافت نماید.^(۳۸)

از این هنگام بود که ایران بسیاری از نیازمندی‌های خود از جمله لباس‌های رزمندگان را از این کشور تأمین می‌کردند. در ادامه توسعه روابط بین دو کشور در ۱۳۶۱/۷/۲۴ رئیس مجلس کره شمالی به تهران سفر کرد. کره شمالی به دنبال آن بود که حمایت‌های ایران را در سیاست‌هایش را درباره کره جنوبی جلب نماید و از نفت ارزان ایران نیز استفاده نماید و

بازار مطمئنی برای تسلیحات ساخت خود فراهم آورد. معمولاً کره شمالی به‌موقع نفت مورد نیاز خود را از ایران دریافت می‌کرد ولی گاهی اوقات به قراردادهای خود در زمان مقرر عمل نمی‌کرد.^(۳۹) روابط کره شمالی با ایران، از نظر اقتصادی کمک بزرگی به آن کشور نسبتاً فقیر بود.

تکمیل آزادسازی خوزستان

با پایان یافتن عملیات فتح‌المبین، مسئله مهم و اساسی تکمیل آزادسازی استان خوزستان از دست ارتش متجاوز عراق بود. هنوز بیش از پنج هزار کیلومتر مربع از سرزمین‌های ایران در جنوب کشور در اشغال نظامیان عراقی قرار داشت. شهرهای خرمشهر، هویزه و نیز پادگان حمیدیه در تصرف ارتش عراق بود. شهرهای اهواز، سوسنگرد و حمیدیه نیز در زیر آتش‌های دوربرد توپخانه دشمن قرار داشتند. هنوز قوای اسلام به تمام خطوط مرزی در استان خوزستان نرسیده بودند. بنابراین تلاش‌ها و انجام عملیات برای پایان دادن به حضور ارتش متجاوز بعثی در سرزمین‌های استان خوزستان و آزادسازی تمام شهرها و روستاهای آن بایستی ادامه می‌یافت.

بدین منظور جهت دسترسی به اهداف فوق، عملیات بیت‌المقدس طرح‌ریزی گردید. این اهداف برای همه فرماندهان در سطوح مختلف و نیز برای همه رزمندگان شرکت‌کننده در عملیات، روشن و گویا بود. عملیات بیت‌المقدس می‌توانست ضمن آزادسازی تمام سرزمین‌های استان خوزستان، راه را برای دفع تجاوز ارتش عراق و بازپس‌گیری تمام خاک کشور در جنوب و غرب ایران از دست نظامیان بعثی هموار نماید بنابراین تمام قدرت جنگی ایران برای تحقق این اهداف وارد عمل شد.^(۴۰)

منابع

- ۱- دهقان، احمد، ناگفته‌های جنگ، خاطرات شهید صیاد شیرازی، تهران، انتشارات سوره مهر، ۱۳۸۲، ص ۲۵۹.
- ۲- ما و جنگ، ص ۱۵۲.
- ۳- منبع فوق، ص ۴۴.
- ۴- هاشمی رفسنجانی، اکبر، مصاحبه‌های سال ۱۳۶۱، تهران، دفتر نشر معارف انقلاب، ۱۳۸۰، ص ۷۶.
- ۵- قرآن مجید، سوره فتح، آیات ۱۸ تا ۲۴.
- ۶- تونل لشکر ۲۱ را یک مغنی یزدی به نام آقای مشهدی غلامحسین در منطقه‌ای که به علت شکل گودشده زمین، کانال هندلی شکل نامیده می‌شد در سال اول جنگ حفر کرده بود. طول این کانال ۴۵۰ متر بود و تا خاکریز خط اول ارتش عراق احداث شده بود.
- ۷- مقرر فرماندهی کل نیروهای مسلح ارتش عراق در شهر عماره مستقر بود که با آغاز عملیات به قرارگاه مقدم در منطقه عملیاتی منتقل گردید. صدام در زمان پاتک‌ها در قرارگاه مقدم حضور داشت ولی خیلی زود به بغداد بازگشت. (رفیق السامرای، ص ۸۷)
- ۸- ما و جنگ، ص ۴۴ و ۱۵۴.
- ۹- هاشمی رفسنجانی، اکبر، پس از بحران، کارنامه و خاطرات سال ۱۳۶۱، تهران، نشر معارف انقلاب، ۱۳۸۶، ص ۳۵.
- ۱۰- منبع شماره ۲۰، ص ۸۸.
- ۱۱- ما و جنگ، ص ۱۵۶.
- ۱۲- صحیفه امام(ره)، جلد ۱۶، ص ۱۴۲.
- ۱۳- صحیفه امام(ره)، جلد ۱۶، ص ۱۴۹.
- ۱۴- قرآن مجید، سوره فتح، آیه ۴.
- ۱۵- قرآن مجید، سوره احزاب، آیه ۲۶.
- ۱۶- صحیفه امام(ره)، جلد ۱۶، ص ۱۵۵.

- ۱۷- منبع شماره ۳۷، ص ۳۸ و ۴۸.
- ۱۸- منبع فوق ص ۲۰۲.
- ۱۹- منبع فوق، ص ۴۱.
- ۲۰- رحمانی، قدرت‌الله، بی‌پرده با هاشمی رفسنجانی، چاپ دوم، تهران، انتشارات کیهان، ۱۳۸۳، ص ۷۴.
- ۲۱- منبع شماره ۳۷، ص ۱۹.
- ۲۲- منبع فوق، ص ۳۸.
- ۲۳- منبع فوق، ص ۴۳.
- ۲۴- صحیفه امام(ره)، جلد ۱۶، ص ۱۵۸.
- ۲۵- صحیفه امام(ره)، جلد ۱۶، ص ۱۶۸ و ۱۶۹.
- ۲۶- رضایی، محسن، تحلیل نبرد، جلد ۳، تهران، پژوهشکده مطالعات و تحقیقات دفاع مقدس، چاپ ششم، ۱۳۷۸، ص ۶۰.
- ۲۷- منبع شماره ۳۷، ص ۴۸.
- ۲۸- منبع شماره ۲۰، ص ۸۹.
- ۲۹- عبور از بحران، ص ۴۰۰ و ۴۰۱.
- ۳۰- هاشمی رفسنجانی، اکبر، به سوی سرنوشت، تهران، دفتر نشر معارف انقلاب، ۱۳۸۵، ص ۵۰.
- ۳۱- هاشمی رفسنجانی، اکبر، آرامش و چالش، کارنامه و خاطرات سال ۱۳۶۲، تهران، نشر معارف انقلاب، چاپ سوم، ۱۳۸۶، ص ۳۶.
- ۳۲- منبع فوق، ص ۳۹.
- ۳۳- منبع شماره ۳۹، ص ۵۱.
- ۳۴- منبع شماره ۲۰، ص ۹۹.
- ۳۵- ما و جنگ، ص ۵۲ و ۵۵ و ۵۶.

۳۶- تا این زمان بیش از ۱۰۰ هزار تن از مسلمانان عراقی از خانه و کاشانه خود در عراق آواره و ازسوی دولت عراق به ایران رانده شده بودند. (مصاحبه‌های سال ۱۳۶۱، ص ۱۲۱)

۳۷- منبع ۳۱، ص ۸۰.

۳۸- ما و جنگ، ص ۴۹ و ۶۲.

۳۹- منبع فوق، ص ۲۰۱.

۴۰- معمولاً در هدف‌گذاری برای هر عملیات باید ویژگی‌ها و مشخصات ذیل را در نظر گرفت:

(الف) اهداف کاملاً واضح، روشن، مشخص، شفاف و قابل تشخیص باشند.

(ب) اهداف بایستی با ارزش، سرنوشت‌ساز و قطعی باشند.

(ج) اهداف بایستی قابل دسترسی بوده و تصرف آن‌ها با کمک طرح مانور امکان‌پذیر باشد. بنابراین بایستی طرحی انتخاب گردد تا نیروهای خودی بتوانند با تاکتیک‌های مناسب دسترسی به اهداف را امکان‌پذیر سازند.

(د) این اهداف بایستی پس از تصرف، قابل حفظ و نگهداری باشند به این مفهوم که یگان‌های خودی با انجام پاتک‌های دشمن، مجبور به عقب‌نشینی و رهاکردن هدف، نگردند. هدف‌گذاری برای آزادسازی سرزمین‌های جنوب استان خوزستان، با مشخصات فوق صورت گرفت.